Irodalomtörténeti Közlemények (ItK) 130 (2026) 4
doi:10.56232/itk.2026.4.05

„Szívbéli gyönyörűséggel olvastam jóakaratának megnyilvánulásait”

Kisfaludy Károly és Gaal György

BOLDOG-BERNÁD István

MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, főkönyvtáros
ORCID: 0009-0004-2630-8430

“It was with heartfelt delight that I read the expressions of your goodwill.” Kisfaludy Károly and Gaal György

Abstract | After the death of his mentor and friend Kisfaludy Károly, Toldy Ferenc promptly began to lay the foundations of his cult: within a year he published Kisfaludy’s works and wrote his biography. In the narrative constructed by Toldy – which continues to influence scholarship to this day – the establishment of contact between Kisfaludy and Kazinczy Ferenc in 1820 occupies a central place. It is striking, however, that in the very same year Kisfaludy also initiated correspondence with another man of letters, Gaal György, who was then working as a librarian in Vienna. Unlike the exchange with Kazinczy, this latter correspondence developed into a lifelong friendship. The present study first surveys the afterlife of Toldy’s narrative, then turns to an analysis of the primary sources. The correspondence between Kisfaludy and Gaal covers a wide range of topics; here, I focus primarily on Gaal’s advice regarding writing, the German translations of Kisfaludy’s works, and their discussions concerning the founding and editing of the almanac *Aurora*. Examining these sources not only sheds light on Gaal’s influence on Kisfaludy’s literary activity but also provides an opportunity to revise the long-established literary-historical narrative.

Keywords | Kisfaludy Károly, Gaal György, Kazinczy Ferenc, literary relationships, correspondence, *Stibor vajda, Aurora*

* A címben olvasható idézet forrása: Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, Pest, [1820.] február 17., in Kisfaludy Károly, *Válogatott művei*, szerk. Kerényi Ferenc, Magyar remekírók, 819–822 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983), 819 (Kerényi Ferenc fordítása).

Kisfaludy Károly irodalmi tevékenységéről és kapcsolatrendszeréről való gondolkodásunkat alapjaiban határozta meg az első életrajzírója, egyben tanítványa és barátja, Toldy Ferenc saját víziója. Ennek legikonikusabb példája minden bizonnyal az az 1859-es Orlai Petrich Soma-festmény, amely Kazinczy Ferenc és Kisfaludy Károly első találkozását örökíti meg. Egy olyan szimbolikus erejű találkozást, amelynek egykorúan egyáltalán nem tulajdonítottak ilyen jelentőséget, mint ahogy arra Szilágyi Márton felhívta a figyelmet,[1] ráadásul a források alapján szinte bizonyosan nem így került rá sor.[2] A kép fontosságát ugyanakkor nem a valóságtartama adja, hanem az, ahogyan közvetíti nekünk, miként gondolkodott Toldy Ferenc az 1820-as évek irodalmi életéről. Ennek a koncepciónak az alapjai már az 1832-es Kisfaludy-könyvében megjelentek,[3] már itt nagy hangsúlyt fektetett barátja Kazinczy Ferenccel való kapcsolatára, olyannyira, hogy az 1820-ból fennmaradt első levélváltásukat teljes terjedelmében közölte.[4] Ezzel a gesztussal Kisfaludy Károly összes többi kapcsolata fölé emelte azt, amelyik a „költészetünk megváltójával"[5] bontakozott ki.

Ugyanakkor szintén 1820-ban, csak néhány hónappal korábban, Kisfaludy egy másik, Bécsben élő literátorral, Gaal Györggyel is kapcsolatba került. Erről Toldy életrajzi kötete azonban nem emlékezett meg: Gaal itt csupán Kisfaludy drámáinak német fordítójaként tűnt fel a Kazinczyval való kapcsolatfelvételt követően.[6] Hasonlóképpen, Gaalról szóló életrajzában is mindössze a fordításait emelte ki Kisfaludy kapcsán.[7] Változást *A magyar nyelv és irodalom kézikönyvé*ben megjelenő életrajz hozott,[8] amely aztán Kisfaludy műveinek 1859-es ötödik kiadásában is megjelent,[9] ebben ugyanis Toldy alapos anyaggyűjtésre támaszkodva – itt a kortársak beszámolói mellett már a Gaallal való levelezésre is hivatkozott – revideálta a korábban írtakat, és már a Kazinczyval való kapcsolatfelvétel előtt utalt a Gaallal való megismerkedésére, s csak ezután Kazinczyra:

> A következett 1820-dik évben nevezetes változáson ment által Kisfaludy. Gaal Györggyel, ki darabjai német fordításával foglalkozott, sürü levelezésbe szövődvén, benne nem csak szerető tisztelőt, de őszinte birálót és tanácsadót is lelt, kit ő annál nagyobb örömmel fogadott, mert szakját értő barátok híát mélyen és sajnosan érzé; Kazinczy munkái

1 Szilágyi Márton, „Toldy Ferenc mint középpont: Orlai Petrih Soma Kazinczy és Kisfaludy találkozását bemutató festményéről", in *Építész a kőfejtőben: Tanulmányok Dávidházi Péter hatvanadik születésnapjára*, szerk. Hites Sándor és Török Zsuzsa, 270–277 (Budapest: Reciti, 2010).

2 Erről lásd bővebben: Boldog-Bernád István, „Kisfaludy Károly és a »romantikus triász«", *Irodalomismeret* 32, 3. sz. (2021): 4–31, 29–30.

3 Önálló kötetként 1832-ben jelent meg, a továbbiakban ezt használom, de megjegyzendő, hogy már az 1831-ben kiadott *Kisfaludy Károly minden munkái*nak X. kötetében is szerepelt.

4 Toldy Ferenc, *Kisfaludy Károly' élete* (Buda: Magyar Királyi Egyetem, 1832), 18–24.

5 Toldy Ferenc, *Irodalmi arcképei és újabb beszédei* (Pest: Tárkányi, 1856), 87.

6 Toldy, *Kisfaludy…*, 25–26.

7 Toldy, *Irodalmi arcképei…*, 81.

8 Toldy Ferenc, *A magyar nyelv és irodalom kézikönyve a mohácsi vésztől a legújabb időkig II.: A XIX. század költői* (Pest: Heckenast Gusztáv, 1857), 243–264.

9 Kisfaludy Károly, *Minden munkái*, szerk. Toldy Ferenc, Ötödik összes kiadás, 8 köt. (Pest: Heckenast, 1859–1860), 1:3–24.

> olvasása folytán pedig, miknek nyelvbeli szépségeire főleg Bártfay László által, kivel 1819. vége felé gróf Waldstein asztalánál ismerkedett meg, lett figyelmessé, a nyelv gondosb és ízlésesb kezelésére kezdte fordítani ügyekezetét.[10]

Toldy hangsúlyozta Kazinczy hatását, ugyanakkor lábjegyzetben azt is kiemelte, hogy nem bontakozott ki terjedelmes levelezés a két literátor között a „művészi érintkezési pontok hiánya" miatt.[11] Bánóczi József az 1882-es, Kisfaludyról szóló könyvében követte Toldy utóbbi életrajzát, igen részletes elemzését adta mindkét kapcsolatnak, s már egyenrangú hatóerőkként mutatta be őket: „Gaal aesthetikai és Kazinczy nyelvi befolyása, egymást mintegy támogatva és kiegészítve, fordulópontot idéztek elő Kisfaludy drámaírói fejlődésében." [12]

A 20. századi irodalomtörténeti munkákban Kazinczy hangsúlyosabb szerepét figyelhetjük meg. Horváth János Kisfaludy költővé érésének kiemelkedő jelentőségű eseményeként értékelte a kapcsolatfelvételt:

> Most már aztán el lévén döntve hivatása, komolyan hozzálátott a tanuláshoz. Kazinczy műveiből a nyelvújítással alaposabban megismerkedett, s mindenképp pótolni igyekezett elmulasztott önmívelését. 1820. március 15-én levélben is bemutatkozott Kazinczynak, tanítványának vallva magát.[13]

Igaz, a Kisfaludy Károly íróbarátairól szóló írásában Gaal Györgynek is figyelmet szentelt, mint aki Kisfaludy „esztétikai nevelésében is részt vett".[14] Szauder József az 1950-es évek első felében készült Kisfaludy-életrajzában előbb Gaallal való kapcsolatfelvételét említette, ám az igazi hangsúlyt a „mester", Kazinczy kapta, akitől Kisfaludy nemcsak tanult, hanem átvette neológiáját, s azt győzelemre vitte az *Auroráv*al, így elnyerve végül az új korszak első irodalmi vezérének pozícióját is.[15] Fenyő István Kisfaludy Károly pályakezdésével foglalkozó 1980-as tanulmányában Kazinczy mellett szintén azok közé sorolta Gaalt, akik hatottak a költőre, ugyanis a bécsi literátor „sok dramaturgiailag hasznos tanáccsal" segítette őt.[16] Csetri Lajos a *Kisfaludy Károly válogatott művei*hez írt utószavában Kisfaludyt a megelőző két vezéralak, Bessenyei György és főképp Kazinczy Ferenc viszonylatában mutatta be, s Gaallal csak említés szintjén foglalkozott,[17] igaz,

10 Uo., 1:12–13. Fontos változás itt az is, hogy Toldy korábbi életrajza még Helmeczy Mihályt állította az őszinte bíráló szerepébe: Toldy, *Kisfaludy…*, 30–32.

11 Kisfaludy, *Minden munkái*, 1:14.

12 Bánóczi József, *Kisfaludy Károly és munkái*, 2 köt. (Budapest: Franklin-Társulat, 1882–1883), 1:341.

13 Horváth János, „Kisfaludy Károly", in Horváth János, *Irodalomtörténeti munkái III.*, szerk. Korompay H. János és Korompay Klára, Osiris klasszikusok: Horváth János összegyűjtött művei, 703–770 (Budapest: Osiris Kiadó, 2007), 708.

14 Horváth János, „Kisfaludy Károly íróbarátai", in Horváth, *Irodalomtörténeti munkái III.*, 771–833, 779.

15 Kisfaludy Károly, *Válogatott művei*, szerk. Szauder József, Magyar klasszikusok (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1954), 35.

16 Fenyő István, „Kisfaludy Károly pályakezdése", *Irodalomtörténeti Közlemények* 84 (1980): 36–48, 41

17 Kisfaludy Károly, *Válogatott művei*, szerk. Csetri Lajos (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980), 567–577.

az ezt követő életrajzi adatok 1820-as évekre vonatkozó bejegyzése már egyértelműen Gaalt emelte ki Kisfaludy művészi fejlődésére gyakorolt hatásáért, illetve azért, mert a költő a neki írott levelekben fejtette ki leginkább ars poétikáját.[18] Kerényi Ferenc három évvel ezt követően megjelent válogatáskötete nagy újdonságot hozott azzal a gesztussal, hogy tizenkét Gaal Györgynek írott levelet is közölt magyar fordításban – a levelezés nyelve teljes egészében német nyelvű –, ezzel jó érzékkel mutatta meg a bécsi literátor hangsúlyosságát Kisfaludy kapcsolatrendszerében.[19] A forráscsoport fontosságát az utóbbi években Havay Viktória a népmesekutatás felőli vizsgálatával erősítette meg.[20]

A legelső Kisfaludy-biográfiához képest tehát Gaal György szerepe felértékelődött, ám összességében nézve Kazinczy Ferenc maradt a fontosabb, hiszen az irodalmi „generációk" „vezéreinek" kapcsolata az egész narratíva szempontjából nagyobb jelentőségű, mint egy Bécsben élő, ráadásul németül alkotó íróval való barátság. Pedig ha alaposan szemügyre vesszük a párhuzamosan kibontakozó levelezést, szembeötlő, milyen jelentős levelezés alakult ki Gaallal, s milyen csekély az amúgy nagy levelező Kazinczyval. Kisfaludy és Gaal levelezéséből 88 darab levél maradt ránk, míg Kisfaludy és Kazinczy levélváltásából 10 darab.[21] Ez akkor is szembeötlő különbség, ha feltételezzük, hogy az utóbbi levelezés pár darabja elveszett. Az biztos, hogy a Gaallal folytatott levelezésből nem minden maradt ránk, Kisfaludy nem fordított nagy gondot levelei megőrzésére. Persze ez azt is jelenti, hogy önmagában a levelezésből nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket Kisfaludy Károly egész kapcsolatrendszerére és tevékenységére vonatkozóan, hiszen jól tudjuk, hogy elsősorban az ikervárosok irodalmi közegében tevékenykedett, és a személyes kapcsolattartást részesítette előnyben, ugyanakkor a két levelezőpartner viszonylatában mégiscsak árulkodó lehet az összehasonlítás. Emellett a Gaallal egy egész évtizeden át folytatott levelezés sokat elárul nemcsak kettejük kapcsolatáról, hanem Kisfaludy esztétikai gondolkodásáról, irodalmi törekvéseiről és irodalomszervezői tevékenységéről. Ezen elsődleges források tanulmányozása végső soron segít az utólagos narratíva okozta fénytörés korrigálásában.

18 Uo., 580.

19 Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 817–836.

20 Havay Viktória, „»A szép barátság öszvefűz velem«: A Gaal–Kisfaludy levelezés és a népmesekutatás", in *Nyom-Követés 3.*, szerk. Boldog-Bernád István, Szabó P. Katalin és Szuperák Alexandra, 125–139 (Szabadka–Budapest: Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete–Doktoranduszok Országos Szövetsége Irodalomtudományi Osztály, 2018).

21 A tanulmányban Kisfaludy Gaalhoz írott leveleit Bánóczi József kiadásából használtam (Kisfaludy Károly, *Minden munkái*, szerk. Bánóczi József, 6 köt. [Budapest: Franklin-Társulat, 1893.]), illetve ahol lehetséges, ott Kerényi Ferenc magyarra fordított leveleit idéztem: Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 817–836. Gaal György leveleit Komáromy Béla adta ki: Komáromy Béla, szerk., „Gaal György levelei Kisfaludy Károlyhoz", *Irodalomtörténeti Közlemények* 46 (1936): 220–233, 332–343, 456–468.

1820. február 8-án, egy fogvacogtató, havas hétvégét követő, immár enyhe, „engedelmes idő" jellemezte keddi napon[22] Kisfaludy Károly, az ekkor már országos hírnévnek örvendő író tollat ragadott, hogy felvegye a kapcsolatot Esterházy Miklós herceg bécsi könyvtárnokával, Gaal Györggyel.[23] Noha ő már 1808 óta Bécsben élt, nem találkozott az 1810-es években a császárvárosban éveken át festészetet tanuló Kisfaludyval, figyelmét csak a *Tatárok Magyarországban* sikerét követően gyors ütemben megjelenő drámái keltették fel. Sajnos nem maradt fenn a levél, amelyben Gaal György Trattner János Tamásnak jelezte, hogy Kisfaludy nyomtatásban megjelent műveit le akarja fordítani, illetve segítő szándékkal kritikai visszajelzést is adott róluk. Mindez csak Kisfaludy már említett leveléből rekonstruálható. Egyrészt a fordítás megkezdésére reagált Kisfaludy azzal a reménnyel, hogy Gaal át is dolgozza, javítja majd a művet:

> Hogy múzsám néhány szülöttét figyelemre méltatta annál inkább örömmel tölt el, mert meg vagyok győződve, hogy avatott kezei közül mintegy újjászületve, teljesebben kerülnek ki, és a sietősség jegyét, mely talán az első két darabot bélyegzi, csiszolásával eltüntette.[24]

Másrészt egyetértett a jambusaira vonatkozó kritikával – itt az *Ilka* és a *Stibor vajda* jöhet számításba, hiszen a *Tatárok Magyarországban* még prózában íródott –, kifejtve nehézségeit, s hogy sok pótolnivalója van a filológia terén, amelyre katona lévén korábban nem fordított figyelmet.[25] Érdekes adalék, hogy a *Stibor vajda* jambusait az 1819-es kritika dicsérően emelte ki: „a' nyelvnek virágos kellemetességét, 's többnyire Jambusokban való előadatását olly jelességeknek tartjuk, mellyekkel mind a' Poezisbéli mesterek, mind az érzékeny szívü olvasók tökélletessen megfognak elégedni."[26] Mindenesetre Kisfaludy az évtized közepén írt *Kritikai jegyzetek*ben egyformán negatívan vélekedett mindkét drámája verseléséről: „Ott, kivált *Ilká*-ban, *Stibor*-ban a legszebb kiömléseket a kificamodott versek elrontják, a nyelvet sértik, mely szakadozva halad."[27] Alighanem Gaal is rámutatott erre a levelében.

A jobbító szándékú kritika és az építő jellegű irodalmi diskurzus épp az volt, amire Kisfaludy vágyott, ezen igény kifejezése visszatérő eleme leveleinek, s nem véletlen, hogy egy hosszabb elméleti szöveget is szentelt a problémának, a már említett *Kritikai jegyzetek*et. Ahogy 1820. március 13-án megfogalmazta Gaalnak: „Gyakorta gondolok arra, mily csodálatos lehet költészettel foglalkozni felvilágosult, érzékeny emberek körében, képzett barátok társaságában, kik nem tisztelnek mindent fanatikusan, s nem

22 N. n., „Magyar és Erdély-Ország", *Hazai 's Külföldi Tudósítások*, 1. félév, 12. sz. (1820): 89–90, 89.

23 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, Pest, [1820.] február 8., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 817–819.

24 Uo., 817 (Kerényi Ferenc fordítása).

25 Uo., 817–818.

26 N. n., „Stibor Vajda (Nemzeti Literatura)", in *Hasznos Mulatságok*, 2. félév, 52. sz. (1819): 399–401, 400.

27 Kisfaludy Károly, „Kritikai jegyzetek", in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 788–798, 796.

vetnek el mindent vakon."[28] Majd rá egy napra kelt levelében újra panaszosan írt arról, mennyivel előbbre jutott volna, ha nincs egymagában, s értő, kritikus közeg veszi körül, amelytől valós visszajelzéseket kap a munkáiról.[29]

Mozgalmas hét volt, hiszen hétfőn és kedden is küldött levelet Bécsbe, majd szerdán, március 15-én, megírta első levelét Kazinczy Ferencnek is. Aligha független a fentebb megfogalmazott vágytól, hogy az ország egyik legnevesebb íróját felkereste:

> Nincs hazámban, kit nyugodtabb szívvel mernék magam felett bírónak meghívni, mint Tekintetes Urat, kinek irigység és rágalmazás tőrei annyiszor leperkedtek melléről; ki felemelkedve a tudóska ösvényről, mélyebben betekintett volna a művészség templomába.[30]

E mondat két okból is nagyon érdekes. Először is a Gaal Györggyel való összevetés szempontjából érdemes rá vetni egy pillantást, hiszen úgy tűnhet, Kazinczyt nevezi meg a legfőbb autoritásként az irodalomban, akihez fordulni lehet. Azonban Gaal nem Magyarországon élt, hanem a Lajta túloldalán, Bécsben, így ő nyilvánvalóan kívül esett a „hazámban" körén. Másrészt viszont Kisfaludy nagyon fontos gesztust tett Kazinczy felé ezzel, hiszen noha említést sem tett bátyjáról, legitimálta Kazinczy *Himfy*-recenzióját, és minden vele való szembehelyezkedést irigységnek és rágalmazásnak titulált. Kazinczy egyértelműen elértette a mondatot, ugyanis válaszlevelében többször is megemlítette Kisfaludy Sándort, akivel „nem egy ösvényen" jár.[31]

Kazinczy válaszlevele, mely „Nagy fényű férjfi, tisztelt társam, barátom" megszólítással kezdődött, s bármilyen pozitív hangvételű is volt, csalódást kelthetett Kisfaludyban, ugyanis kibújt kérése alól: „Itéletemet kivánod dramaturgiai dolgozásaid felől? Én e' mezőbe soha sem mertem vágtatni; érzettem kevés erőmet 's ez legalább szerénységem' bizonysága."[32] Mindössze Kisfaludy jambusait kritizálta meg, de azokat se igazán szigorúan. Kazinczy – aki már 1794-ben kiadta Goethe *Sztella* című darabját, s a későbbiekben is több drámát fordított magyarra, nem mellesleg a kritika terén sem volt járatlan –, bizonyosan véleményt tudott volna alkotni Kisfaludy drámáit illetően. Kisfaludy ezt jól tudhatta, hiszen Bártfay László révén ekkorra már megismerkedett Kazinczy munkáival.[33] Kazinczy számára fontos elismerés volt az ifjabbik Kisfaludy jelentkezése, nem véletlenül újságolta el barátjának, a dunántúli evangélikus szuperintendensnek, Kis Jánosnak nem sokkal ezt követően, hogy „legalább az egygyik Kisfaludy' barátsá-

28 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, Pest, 1820. március 13., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 826–827, 827 (Kerényi Ferenc fordítása).

29 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, Pest, [1820.] március 14., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:300.

30 Kisfaludy Károly levele Kazinczy Ferencnek, Pest, 1820. március 15., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:392–393.

31 Kazinczy Ferenc levele Kisfaludy Károlynak, Széphalom, 1820. március 29., in Kazinczy Ferenc, *Levelezése*, szerk. (I–XXI:) Váczy János, (XXII:) Harsányi István, (XXIII:) Berlász Jenő, Busa Margit, Cs. Gárdonyi Klára és Fülöp Géza, (XXIV:) Orbán László, (XXV:) Soós István, 25 köt. (Budapest–Debrecen, 1890–2013), 17:116 (3840. lev.).

32 Uo., 17:116.

33 Kisfaludy, *Minden munkái* (1859), 1:13.

gával lesz szabad dicsekednem",[34] így az ő szempontjából érthető, hogy nem akarta a nála lelkesen jelentkező fiatalembert esetleg elkedvetleníteni a hibáira való rámutatással. Kisfaludy azonban pont erre vágyott, nem lelkendező dicséretekre, amelyeket ekkoriban a darabjai kaptak, hisz mint ahogy később is írta: „Recensenseink igen készek a dicséretre, s ezáltal nem ritkán szenved az igazság s a buzgónak, kinek a megismerés legszebb bére… ezáltal megcsonkul."[35]

Gaal nem ütött meg rögvest közvetlen hangot, ám időt és energiát szánt Kisfaludy műveinek véleményezésére, aki ezt hálával fogadta, s mint írta 1820 decemberében: „jobban szeretem befolyásolhatatlan mérlegével együtt, s minden dorgálása kedvesebb, mint az összes meggyőződés nélküli, át nem érzett dicséret."[36] A levelek hangvétele idővel barátivá vált, s jól látszik az egész levelezésből – ahogy arra Havay Viktória felhívta a figyelmet –, hogy az „egy közvetlen és őszinte barátság lenyomata".[37] Nem véletlen, hogy Kisfaludy kereste az alkalmat a személyes találkozásra, már a kapcsolatfelvételt követő hónapban arról írt Gaalnak, hogy „bár ne lennék lekötve, utaznék Bécsbe személyes ismertségének örömét élvezni".[38] Azonban erre csak a következő évben kerülhetett sor: Kisfaludy már jó előre izgatottan készült a bécsi tartózkodására,[39] ahol végül két hetet töltött decemberben, és amikor csak tehette, találkozott Gaallal.[40]

Mindezek tükrében aligha véletlen, hogy noha Kisfaludy első levelében elragadtatottan ajánlotta készülő műve, az *Első Ulászló magyar király, avagy a Várnai ütközet* dedikációját Kazinczynak,[41] erre sosem került sor, ellenben az ugyanebben az évben megjelenő *Irene* ajánlásában nem másnak a neve olvasható, mint Gaal Györgynek:

> „Gaal! kit szivünknek édes indulatja,
> A szép barátság, öszvefűz velem,
> Ki dísze ágait nékem osztogatja,
> Kinél ujúlva önmagam lelem;
> Múzsámnak itt áll gyenge áldozatja,
> Hálám jeléül néked szentelem!"[42]

34 Kazinczy Ferenc levele Kis Jánosnak, Széphalom, 1820. április 10., in Kazinczy, *Levelezése*, 17:136 (3845. lev.).

35 Kisfaludy, „Kritikai jegyzetek", 797.

36 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, Pest, [1820.] december 26., Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 830–831, 831 (Kerényi Ferenc fordítása).

37 Havay, „»A szép barátság…«", 126.

38 Kisfaludy Gaal Györgynek, Pest, 1820. márc. 13., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 826 (Kerényi Ferenc fordítása).

39 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, [Pest, 1821.] augusztus 20., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:351; Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, Pest, [1821.] október 18., in uo., 6:353.

40 Bánóczi József a levelek utalásaiból számolta ki Kisfaludy bécsi tartózkodásának idejét. Bánóczi, *Kisfaludy…*, 2:41–42.

41 Kisfaludy Kazinczy Ferencnek, Pest, 1820. márc. 15., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:393.

42 Kisfaludy Károly, „Irene", in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 3:65–197, 67.

Gaal György valójában nem volt sokkal idősebb Kisfaludynál: 1783-ban született, alig öt évvel korábban, tehát mondhatni egy generációhoz tartoztak; azonban Gaal vargabetűk nélkül haladt előre pályáján, egyetemi végzettséget is szerzett. Egyetemista évei alatt, 1803-ban megjelent egy németből fordított történeti munkája, majd ugyanebben az évben a folytatásokban kiadott *A' tudós palótz avagy Furkáts Tamásnak monostorbélbe lakó Sógor Urához írt levelei* című humoros levélregénye is. Utóbbi mű olyannyira népszerű volt, hogy évtizedekkel később még Kisfaludy is igyekezett elkérni Gaaltól, ám ő szabadkozott ifjúkori művét illetően, és nem teljesítette kérését, azt állította ugyanis, hogy nincs már meg neki, bevallása szerint ő maga sem látta 1803 óta.[43] Mindemellett hercegi könyvtárosi állása komoly tekintélyt adott neki. Így nem csoda, hogy főként levelezésük első szakaszában nagyon sok tanáccsal látta el Kisfaludyt az írást illetően.

Gaal a *Stibor vajdá*ról különösen részletes elemzést adott, amelynél talán nem érdektelen elidőzni. Cicero (némileg pontatlanul) idézett sorával jelölte ki kritikájának kereteit: „Nos et referelle sine pertinacia, et refelli sine iracundia possumus"[44] – azaz „Mi szintúgy készek vagyunk cáfolni makacsság nélkül, ahogy megcáfoltatni haragvás nélkül."[45] Azaz az érzelemmentes, higgadt kritikát tartotta követendő példának, ahol mindkét fél meggyőzhető. Ez a gondolat érezhetően megjelent Kisfaludy *Kritikai jegyzetei*ben,[46] sőt, érdekes egybeesés, hogy Toldy Ferenc pont ezt a Cicero-idézetet választotta 1851-es *A magyar nemzeti irodalom története* című műve egyik mottójául.[47]

Gaal Stibor jellemét és tetteit a darabban olyan borzalmasnak látta, hogy művészi ábrázolását elhibázott koncepciónak tartotta, s ennek nyomatékosítására Kisfaludy képzőművészeti képzettségére is próbált hatni: emlékeztette, hogy a festészetben sem szabad mindent ábrázolni, ami a természetben előfordul.[48] Azt szerette volna, ha Stibor karakterét Kisfaludy árnyaltabb gonosszá tette volna, ha lélektani motivációt adott volna neki a színtiszta brutalitáson túl, ha dühöngő természetét filozofikusabbá szelídíti.[49] Több költői invenciót várt tőle az eredetiséghez való ragaszkodás helyett, ugyanis Kisfaludy azzal védekezett, hogy Stibor személyét a történeti forrásokra alapozva dolgozta ki.[50] Gaal Pietro Metastasio 1730-as *Artaserse* című melodrámája első felvonásának harmadik jelenetéből a királygyilkos intrikus, Artabano monológját idézte annak bizonyí-

43 Gaal György levele Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1827. január 31., in Komáromy, „Gaal György…", 466.

44 Gaal György levele Kisfaludy Károlynak, [Bécs], 1820. február 23., in Komáromy, „Gaal György…", 222–227, 222.

45 Az eredeti latin: „nos, qui sequimur probabilia nec ultra [quam] id quod veri simile occurrit progredi possumus, et refellere sine pertinacia et refelli sine iracundia parati sumus." Marcus Tullius Cicero, *Tusculanae Disputationes*, szerk. Max Pohlenz (Berlin–New York: Walter de Gruyter, 2008), 282.

46 Kisfaludy, „Kritikai jegyzetek", 794.

47 Toldy e mottójáról és az irodalomtörténet-írásban megvalósított tacitusi eszmény meghonosításáról Dávidházi Péter írt remek tanulmányt. Dávidházi Péter, „»Sine ira et studio«: Toldy Ferenc és a tacitusi eszmény meghonosítása", *Irodalomtörténeti Közlemények* 106 (2002): 24–66.

48 Gaal Kisfaludy Károlynak, [Bécs], 1820. febr. 23., in Komáromy, „Gaal György…", 223.

49 Uo., 225.

50 Kisfaludy Gaal Györgynek, Pest, [1820.] febr. 17., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 822.

tásául, miféle karakterként lenne igazán kiváló Stibor.[51] Ahogy ez az 1794-es magyar fordításban – persze vers helyett prózában – elhangzik: „Önnön magának ellent állani; meg-győzni a' belső lelki esméretnek furdalásit, és még a' számtalan félelmek közepette-is rémületlennek mutatni, ezek mind annyi szükséges erköltsök egy nagy Bűnösre!"[52] Tehát Gaal ideálképe egy vívódó gonosz volt, aki önmagával is megküzd, hogy rémtetteit végrehajthassa. Kisfaludy nem is igen tudta mivel menteni saját gonoszát, inkább a magyar viszonyok sajátosságára hivatkozott: „Hogy Stiboromat mint világfit erről az oldaláról elítéli, tudtam előre, egy német, ki a viszonyokat nem ismeri, még inkább gyűlölné őt."[53]

Gaal nemcsak Stibort illetően írta le a véleményét, Rajnáld karakteréről egyenesen kijelentette, hogy olyan, „mint egy nemes, ízletes bor papírpohárban".[54] Beckóval, a bolonddal már sokkal elégedettebb volt, szerinte „itt-ott még Shakespeare bolondjait is meghaladja", ám nála is hiányolta, hogy vicceit olykor finomabb köntösbe csomagolja, ne legyen annyira egyenes és durva.[55] Kisfaludy azzal védte Beckó megjelenítését, hogy szándékosan alkotta ilyenre: „nem adtam volna egyetlen szót sem bolondom szájába, ha politikus lény lenne, s ha munkálkodását nem a nyers igazmondásnak és a jótéteményeknek szentelné."[56]

Gaal szigorát egész jelenetek sem kerülhették el, a *Stibor vajda* első felvonásának negyedik jelenetét azért marasztalta el, mert nincs jó tempóban megírva, a három szereplő közti beszélgetés egyszerűen unalomba fullad érdektelensége miatt.[57] Gaal Nicolas Boileau 1674-es *L'Art Poetique*-jának idézetével is útmutatást nyújtott („Prenez mieux votre ton!", azaz „Vedd elő a legjobb hangod!"),[58] egyben kijelölte Kisfaludy számára egy újabb példaképet, akinek olvasásával művelheti és fejlesztheti magát.

Gaal már a legelső levelében is így tett, akkor Heinrich Joseph von Collin 1804-es *Polyxena* című drámáját említette példaként arra vonatkozóan, miképpen kellene versbe foglalnia a műveit, azaz rímtelen ötös jambusokban drámát írnia.[59] Később arra buzdította Kisfaludyt, hogy töltsön időt német földön, ugyanis ott olyan ingerek érhetik, amelyeket Magyarországon nem tapasztalhat meg, ám ha ez nem is lenne lehetséges, olvasson Goethét: „De még e kiváltság nélkül is Goethe olvasása szerfelett sok jót adhat, mert benne tükröződik az egész világ és az élet igen zavaros gyűrődései, ő csupa

51 Gaal Kisfaludy Károlynak, [Bécs], 1820. febr. 23., in Komáromy, „Gaal György…", 225.

52 Pietro Metastasio, „Artaxerxes", ford. Egervári Ignác, in *A' magyar játék-szín*, 4 köt. (Pest: Trattner Mátyás, 1792–1793), 4:189–294, 202.

53 Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 822 (Kerényi Ferenc fordítása).

54 Gaal Kisfaludy Károlynak, [Bécs], 1820. febr. 23., in Komáromy, „Gaal György…", 223.

55 Uo., 224.

56 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, Pest, [1920.] február 29., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 822–826, 822 (Kerényi Ferenc fordítása).

57 Gaal Kisfaludy Károlynak, [Bécs], 1820. febr. 23., in Komáromy, „Gaal György…", 225.

58 Erdélyi János először 1844-ben megjelent fordításában a teljes rész, amelyre Gaal utalt a félsorral, így hangzik: „Sőt, hangotok legyen jobb, egyszerű, nemes, / Gőg nélkül fönséges, máz nélkül kellemes." Nicolas Boileau, *Költészettan*, ford. Erdélyi János (Budapest: Franklin-Társulat, 1885), 13.

59 Gaal György levele Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1820. február 14., in Komáromy, „Gaal György…", 221.

értelem és megfigyelés."[60] Kisfaludy örömmel tett volna eleget Gaal útmutatásának, noha erre sem akkor, sem később nem került sor: „Óhaját, hogy egy időre Németországban körülnézzek, magam is hosszú ideje táplálom, remélem, mielőbb bekövetkezhet."[61] Goethét természetesen nem kellett bemutatni Kisfaludynak, de bizonyos, hogy ezután még inkább elmélyedt a művészetében, ugyanis június 24-i levelében már ekként reagált Gaal betegeskedésének hírére: „Bár orvos lennék! Betegségét úgy tanulnám ki, miképpen most Goethét, hogy megszabadítsam tőle; így csupán azt áhítom, hogy mihamarabb egészségben láthassam."[62] Gaal roppant elégedett volt Kisfaludy előmenetelével a drámaírás terén, erről egy évvel később, 1821. augusztus 21-i levelében írt, melyben kijelentette, hogy hasznos volt, hogy annyi Goethét olvasott, ez jól látszik *Kemény Simon*ján, ami szerfölött tetszett neki. Sőt, Gaal azzal kecsegtetett: „Haladjon így tovább, és be fog bizonyosodni régóta dédelgetett vélekedésem, hogy a magyarok is megkaphatják a maguk Goethéjét."[63] Érdekes, hogy Toldy szerint Kisfaludy nem tudta megszeretni Goethét, noha a *Faust*ot tisztelte.[64] Mindenesetre a könyvtárában élete végén több Goethe-kötet is megtalálható volt, ezt tudjuk hagyatéki leltárából.[65] Gaal a dicséret mellett erősen ajánlott Kisfaludynak két dolgot még: fordítson a lehető legtöbb igyekezetet darabjai tervének kidolgozására, illetve ne sajnálja az időt és a fáradságot a verselés tisztaságára.[66] Kisfaludy ezt tanítványi alázattal köszönte meg, s reményét fejezte ki, hogy egy nap majd sikerül teljesen megfelelnie elvárásainak.[67] Törekvése Gaalnak az 1826. évi *Aurorá*ban megjelenő műveit ért lelkes dicsérete alapján végül sikerrel járt.[68]

Az ajánlott szerzők közül a klasszikus auktorok sem maradtak ki, mint például Szophoklész és Euripidész, hogy Kisfaludy lássa, miként kell nagy gonddal olyan művet írni, melyben már a darab elején tisztán kirajzolódnak a konfliktusok és célok.[69] Emellett – mint későbbi elbeszélései bizonyítják, Gaal meglehetősen jó érzékkel és sikerrel – buzdította kisebb prózai munkák írására is, mert könnyebb egységes szerkezetet megvalósítani kis terjedelemben.[70] Három szerzőt ajánlott neki. Először Heinrich Clauren novellistát és regényírót, aki elbeszéléseit saját almanachjában adta ki 1818–1834 között. Neve nem csenghetett idegenül Kisfaludy számára, valószínűleg Magyarországon is volt olvasótábora, 1829-ben jelent meg magyarul az 1816-os *Mimili* című regénye, ami

60 Gaal György levele Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1820. március 6., in Komáromy, „Gaal György…", 228.
61 Kisfaludy Gaal Györgynek, Pest, 1820. márc. 13., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 827 (Kerényi Ferenc fordítása).
62 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, [Pest, 1820.] június 24., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 827–829, 827–828 (Kerényi Ferenc fordítása).
63 Gaal György levele Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1820. augusztus 21., in Komáromy, „Gaal György…", 344.
64 Toldy, *Kisfaludy…*, 11.
65 Viszota Gyula, „Kisfaludy Károly hagyatéka", *A Kisfaludy-Társaság Évlapjai*, új folyam, 38 (1903–1904): 81–154, 90.
66 Gaal Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1820. aug. 21., in Komáromy, „Gaal György…", 344.
67 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, Pest, 1820. szeptember 7., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:323.
68 Gaal György levele Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1826. január 24., in Komáromy, „Gaal György…", 464.
69 Gaal György levele Kisfaludy Károlynak, 1820. május 27., in Komáromy, „Gaal György…", 339.
70 Gaal György levele Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1820. június 20., in Komáromy, „Gaal György…", 341.

mai fogalmaink szerint *bestseller* volt a maga korában.[71] Kisfaludy az ajánlást követően pár hónappal már a *Pártütők* című vígjátékáról számolt be barátjának azzal, hogy témáját Claurentől vette.[72] Gaal ajánlotta továbbá Christoph Ernst von Houwald német drámaírót és írót, aki a 19. század első felében végzetdrámái miatt örvendett népszerűségnek, manapság sikerültebbnek tartják elbeszéléseit, amelyeket Gaal is kiemelt. Magyarországi ismertségét mutatja, hogy az 1820-as években Toldy Ferenc egy Bajzának írt levelében számolt be arról, hogy a Wenkheim család (akiknél Toldy házitanító volt) színelőadást tartott 1825. december 4-én, amelyen Kisfaludy Károly *Mátyás deák*ja mellett Houwald *Az Adós-levél* című művét is előadták, utóbbit Wenkheim Mary fordításában.[73] Az eseményről híradás is készült a *Hazai és Külföldi Tudósítások* december 7-i számában,[74] Toldy pedig lelkesen beszélt arról, hogy ráveszi a bárónét, hogy kiadassa Houwald magyarra átültetett műveit, ugyanis Wenkheim Mary többet is lefordított, ám ez a terv nem valósult meg.[75] A Gaal által ekkor ajánlott harmadik szerző Johann Karl August Musäus volt, népszerű komikus író a 18. század második feléből, akit a német mesék egyik első gyűjtőjeként tartanak számon. Gaal nála egyedül konkrét műveket is ajánlott, egyrészt a *Strausfedern*t, mely komikus műveinek sorába tartozott, és rövid elbeszéléseket tartalmazott; másrészt a *Volksmärchen*t, amely a német területen gyűjtött meséit fogta össze. A Musäus-mű magyarul először az 1830-as években jelent meg Staut József császári és királyi főhadnagy fordításában, *Museus' travesztált regéi* címmel.[76]

Az esztétikai diskurzus főleg a levelezés korai időszakában jellemző, s szorosan összefügg a művek németre fordításával.

Kisfaludy németül

Kisfaludy drámáinak németre fordítása nemcsak a magyar irodalom külföldi népszerűsítése miatt lehetett fontos, hiszen Magyarország kultúrafogyasztó rétegének egy jelentős része is német anyanyelvű volt, a hazafias tárgyú magyar művek pedig az ő érdeklődésükre is számot tarthattak. Maga Kisfaludy is e hazafiságnak tulajdonította Gaal művei iránt tanúsított érdeklődését: „Egyébként – távol legyen minden önhittség tőlem – bizton hiszem, hogy a fordítást nem drámáim belső értékének, hanem követésre méltó hazafiságának köszönhetem."[77] E színművek felfokozott hazai sikerét is ebben látta, úgy vélte, hogy olyan jellemek jelennek meg bennük, akiket a magyar szeret, akikben magára ismer, ám azt is látta, hogy éppen emiatt a külföldi közönség számára

71 Heinrich Clauren, *Mimili: Egy helvétziai történet*, ford. Fábián Gábor (Pest: Trattner-Károlyi, 1829).
72 Kisfaludy Gaal Györgynek, Pest, 1820. szept. 7., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:323–324.
73 Toldy Ferenc levele Bajza Józsefnek, Pest, 1825. december 14., in Bajza József és Toldy Ferenc, *Levelezése*, szerk. Oltványi Ambrus (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969), 268.
74 N. n., „Magyar és Erdély Ország", *Hazai 's Külföldi Tudósítások*, 2. félév, 46. sz. (1825): 361–362, 362.
75 Toldy Bajza Józsefnek, Pest, 1825. dec. 14., in Bajza és Toldy, *Levelezése*, 268.
76 Johann Karl August Musäus, *Museus' travesztált regéi*, ford. Staut József (Pest: Trattner-Károlyi, 1834).
77 Kisfaludy Gaal Györgynek, Pest, [1820.] febr. 8., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 817 (Kerényi Ferenc fordítása).

aligha lehetnek érdekesek.[78] Kisfaludynak pár évvel korábbról már voltak tapasztalatai a bécsi színházakról, hiszen maga is rendszeres látogatója volt a Burgtheaternek, és még Carl Theodor Körner drámaíró köreibe is bekerült.[79]

Kisfaludy műveinek német fordítása elé Gaal előrelátóan bevezetőt szánt, mely segíthette az olvasóközönséget a művek helyén való kezelésében és megértésében.[80] Kisfaludy helyeselte ezt, és egyfajta nemzetkarakterológiai szempontot ajánlott a művek megértéséhez: „Ismeri a magyarságot, oly sajátos nemzeti érzülete van, mint a spanyolokat kivéve kevés népnek, ez az érzület nyilvánul meg minden művemben, maga a melankólia is nemzeti vonás; az élet minden változásakor ennek van alávetve a magyar ember cselekedeteiben."[81] Ezt Gaal valóban fel is használta a még 1820 folyamán megjelenő *Theater der Magyaren* bevezetőjében, amelyben még írt a magyarországi színjátszás történetéről, jelenlegi helyzetéről, illetve indokolta, hogy azért ezt a három színművet (*Tatárok Magyarországban*, *Ilka*, *Stibor vajda*) fordította le, mert ezek első darabjai az új magyar, hazafias színjátszás korának, s manapság ezek a legnépszerűbbek.[82]

Havay Viktória már rámutatott tanulmányában, hogy Kisfaludy nem volt elégedett Gaal összes fordítási megoldásával,[83] ám mégiscsak ezeket tartotta művei legjobb német átültetésének – ezt bizonyítja a Festetics-eset. Kisfaludy pár héttel Gaallal való megismerkedését követően tudta meg, hogy Festetics Albert Károly gróf, aki ekkoriban a német nyelvű, heti kétszer megjelenő *Pannonia* című lap szerkesztője volt, előállt a *Stibor vajda* németre fordításának tervével. Kisfaludy két felvonást megkapott a fordításból, s olyannyira elégedetlen volt vele – különösen Beckó karakterével –, hogy minden erejével igyekezett megakadályozni a darab előadatását, emellett pedig Gaal fordításának mihamarabbi megjelenését kívánta.[84] Végül a Festetics-féle fordítás csak 1823-ban jelent meg nyomtatásban. Gaal már 1820 tavaszán látott belőle részletet, és a riválisfordítást egyáltalán nem tartotta olyan „siralmasnak", noha kiemelkedőnek sem.[85]

Kisfaludy folyamatosan jelezte Gaalnak, hogy művei átdolgozását, rövidítését és utólagos javítását szükségesnek tartaná a fordítás részeként.[86] Kisfaludy félelme a külföld értetlenségétől teljesen jogos volt, a *Tatárok Magyarországban* első és egyben utolsó bécsi előadása 1821. február 8-án totális kudarcnak bizonyult. A császárné születésnapjára rendezett ünnepség alkalmából telt ház előtt játszották a művet. Gaal azonban csalódottan tette hozzá: „szinte az összes művész kétségbeesésig rosszul játszott, ami azonban a közönségnek korántsem tűnt fel annyira, mint nekem, aki oly alaposan is-

78 Kisfaludy Gaal Györgynek, Pest, [1820.] febr. 17., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 820.

79 Toldy, *Kisfaludy…*, 10–11.

80 Gaal Kisfaludy Károlynak, [Bécs], 1820. febr. 23., in Komáromy, „Gaal György…", 226.

81 Kisfaludy Gaal Györgynek, Pest, [1820.] febr. 29., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 823 (Kerényi Ferenc fordítása).

82 Georg von Gaal, szerk., *Theater der Magyaren* (Brno: Traßler, 1820).

83 Havay, „»A szép barátság…«", 134.

84 Kisfaludy Gaal Györgynek, Pest, [1820.] febr. 29., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 823.

85 Gaal György levele Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1820. április 8., in Komáromy, „Gaal György…", 332.

86 Számos levélben találkozunk ezzel: Kisfaludy Gaal Györgynek, [1820.] febr. 17.; 1820. márc. 13., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 820, 826; [1820.] márc. 14.; [1820.] ápr. 11., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:300, 305–306; és a sort folytathatnánk.

merem a darabot."[87] A közönség legnagyobb élménye aznap estéről végül egy nevetséges eset lett. Történt ugyanis, hogy a darab egy pontján fanfárt fújtak, mire a külváros összes kutyája vonyítani kezdett, a közönség nem kis derültségére – még maga Gaal is elnevette magát, persze csak, mint írja, hogy „haragomat levezessem".[88] A darab Gaal szerint végül nem maradt taps nélkül, azonban ez aligha vigasztalhatta Kisfaludyt, hiszen az előadás megbukott a közönség és a kritikusok előtt is.[89] Kisfaludy szomorúan vallotta meg, hogy a kritikáktól teljesen kedvetlen lett: „Hosszú ideig, vagy talán sohasem fogok többé tollhoz nyúlni, hogy írjak valamit. A Tatárok recenziói lesújtottak."[90] Nem csodálkozhatunk azon, hogy amikor 1823 nyarán hírül vette, hogy Festetics fordításában műsorra tűznék Bécsben a *Stibor vajdá*t, akkor Gaalt kérte, hogy akadályozza meg, vagy ha megakadályozni nem is sikerül, legalább Gaal fordítását használják.[91] A darab végül nem került színpadra.

Kisfaludy Magyarországon, sőt, korábban még Bécsben is jobb kritikákhoz szokott. 1820 nyarán szerénykedve írta a bécsi *Conservationsblatt* dicsérő bírálatára az erről említést tevő (s egyben a „klasszikusnak" való kikiáltás előtt értetlenül álló, azt a magas elvárások keltése miatt károsnak tartó) Gaalnak:[92]

> Magam is elpirultam a „klasszikus" szó láttán a Conv. Lapokban. Bár némi ügyefogyottságomat és korlátoltságomat levetettem, még eléggé szerény vagyok ahhoz, hogy hiányosságaimat, mikkel telve vagyok, belássam, s túl kevéssé szeretem önmagamat ahhoz, hogy az alkotás közben rangról álmodjak.[93]

Emellett Kisfaludy darabjait Magyarországon szinte rajongásig szerették, ezt bizonyítja egy, a *Kemény Simon* előadásáról fennmaradt anekdota. Az előadás nemcsak igen nagy tapsot kapott a közönségtől, de Kisfaludy személyesen is meggyőződhetett darabja hatásáról, amikor egy őt nem ismerő „kecskeméti bajusz" mellé került a második földszinten:

> Szomszédom csupa szem s fül volt, s amint búcsújelenet következett a 2. felvonásban, keservesen zokogni kezdett, s egész elégikus hangon szólt: „Hogy a fene egye meg, aki írta, az embernek csak pityeregni kell, már a fejem is fáj a sok sírásba." Ezeket a szavakat Melpomene koszorújának éreztem, s úgy gondoltam, ezt meg kell írnod Gaal barátodnak.[94]

87 Gaal György levele Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1821. február 12., in Komáromy, „Gaal György…", 460.
88 Uo.
89 Bánóczi, *Kisfaludy…*, 2:296.
90 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, Pest, [1821.] február 17., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6: 340.
91 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, Pest, [1823.] július 8., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6: 377.
92 Gaal Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1820. jún. 20., in Komáromy, „Gaal György…", 340–341.
93 Kisfaludy Gaal Györgynek, [Pest, 1820.] jún. 24., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 828 (Kerényi Ferenc fordítása).
94 Uo., 828–829 (Kerényi Ferenc fordítása).

A magyar darabokhoz hasonlóan a németül előadott Kisfaludy-drámák is sikeresek voltak Pest-Budán, így például az 1820. november 30. és december 1. napjain játszott *Ilká*ról így ír maga a szerző: „Az Ilka itt és Budán előadatott. Főhercegsége, a nádor egész udvarnépével jelen volt; úgy tűnt, tetszett neki. Pesten ugyanezt a darabot nagy tapssal fogadták."[95] A *Stibor vajda* Gaal-féle fordítását 1821. január elsején tűzték színpadra, az erről szóló tudósítás szintén pozitív hangnemű volt:

> Valamint az Irónak jeles érdemét a' magyar előadásokban gyönyörködve tisztelte a' Pesti Közönség, úgy a' fordításnak érdemét is a' Német Elöadásból kiki nagy helybenhagyással megismérte. Illy szép tehetségü Hazafiaknak munkálkodásai, valamint a' Hazai Literaturánknak fényt szerezni képesek, úgy a Külföld előtt is azon tiszteletet megnyerik, mellyet a' Hazának ditsőségét terjesztő Férfiak méltán érdemelnek.[96]

Gaalnak 1820 nyarán még tervei között volt a *Theater der Magyaren* második kötetének kiadása.[97] Kisfaludy pár hónappal később érdeklődve kérdezett rá, mely műveit fogja beválogatni a következő kötetbe, feltehetően arra számítván, hogy a *Kemény Simon* és az *Irene* is köztük lesz, mely utóbbiról úgy írt: „Az Irene 10-én hagyja el a nyomdát, már hevít a vágy, hogy megismerjem ítéletét. A nyelvezetben, a jambusokban messze felülmúlja előbbi műveimet."[98] Gaal azonban nem tudott biztató hírekkel szolgálni, ugyanis az első kötet eladásai meglehetősen szerények voltak.[99] Anyagi okokból így végül Gaal nem adta ki a második kötetet, viszont továbbra is fordította Kisfaludy műveit. A *Kemény Simon* németül 1824-ben jelent meg a lipcsei *Dramatischer Almanach*ban, azonban Gaal György neve alatt, mert csak eredeti munkákat voltak hajlandók elfogadni.[100] Emiatt az egykorú kritika is őt emlegette mint a „kis hőstragédia" szerzőjét,[101] sőt, egy 1840-es német drámairodalommal foglalkozó könyv is Gaal György saját darabjaként ismertette és jellemezte a *Simon Kemény*t (a *Nordische Geste* mellett, ami valóban az övé volt).[102] Kisfaludy másik két, Gaal által lefordított darabja, a *Szilágyi* és a *Nelzor és Amída* kapcsán szintén Gaalra bízta a döntést, hogy adja ki, de láthatóan írói önérzetét jobban nyugtatta volna, hogy ha a saját neve nem jelenhet meg szerzőként, akkor Gaal neve se kerüljön feltüntetésre: „Kedves Barátom, tegyen úgy a két darabbal, ahogy kívánja; adja a szerzőt bármilyen néven, nyugodt vagyok felőle. Talán a legjobb lenne egészen névtelenül hagyni."[103] Ez a két dráma már nem jelent meg németül.

---

95 Kisfaludy Károly Gaal Györgynek, Pest, [1820.] december 9., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 830 (Kerényi Ferenc fordítása).

96 N. n., „Magyar és Erdély Ország", *Hazai 's Külföldi Tudósítások*, 1. félév, 1. sz. (1821): 3–4, 4.

97 Gaal Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1820. aug. 21., in Komáromy, „Gaal György…", 344–345.

98 Kisfaludy Gaal Györgynek, Pest, [1820.] dec. 26., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 831 (Kerényi Ferenc fordítása).

99 Gaal György levele Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1821. január 10., in Komáromy, „Gaal György…", 458.

100 Bánóczi, *Kisfaludy…*, 1:290–291.

101 N. n., „Dramatische Literatur", *Literatur-Blatt*, 8. sz. (1824): 32.

102 Joseph Kehrein, *Die Dramatische Poesie der Deutschen*, 1. köt. (Leipzig: J. C. Hinrichschen Buchhandlung, 1840), 277.

103 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, 1824. május 1., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:386–387.

A Gaal Györggyel folytatott levelezéséből ismerjük Kisfaludy Károly almanachjának, az *Auroráná*nak első említéseit. 1820. február 17-i levelében még csak utalt rá: „Van egy nagy tervem, de még nincs eléggé kifőzve. Hosszabb megfontolás után majd előterjesztem; mindkettőnknek igencsak javára válna. Legközelebb többet erről."[104] A következő levelében pedig már részletesen kifejtette az ötletét:

> A jövő esztendőben egy magyar almanachot szándékozom kiadatni. Számot tartok barátságára, hogy segíteni fog, s hírneve, nemes részvétele és morális ereje munkánkat emeli. Semmi költséget nem sajnálunk, hogy így külsejével is a német almanachokkal egy sorba állíthassuk. A nádor őhercegségének kívánjuk ajánlani. Kérem véleményét erről.[105]

Ambiciózus tervek. Kisfaludy egyrészt egy új kiadványtípust kívánt meghonosítani a magyar nyelvű könyvpiacon, másrészt a német almanachokhoz méltó köntösben. Bizonyosan voltak tapasztalatai, egyrészt a német almanachok egy része a könyvkereskedők által Pesten is elérhető volt, hiszen a nagyszámú német polgár kellő vásárlóerőt jelentett ehhez. A pesti könyvkereskedés kibontakozása a 18. század utolsó két évtizedére tehető, üteme pedig lassan, de folyamatosan gyorsult. Mire az 1820-as évekre Pest könyvkereskedelme, ami alatt főleg német és latin nyelvű könyvek árusítását kell érteni, elérte az ekkoriban fővárosként funkcionáló Pozsony szintjét.[106] Másrészt Kisfaludynak Bécsben töltött évei során is volt alkalma az ottani irodalmi élet termékeivel megismerkedni.

Az almanach megalapításának alapötletét hagyományosan Kultsár István cikkéhez szokták kötni,[107] melyben a magyar irodalom és kultúra keserű állapotáról írt, s felhívta a figyelmet az irodalom-népszerűsítő almanach létrehozásának szükségessé-

104 Kisfaludy Gaal Györgynek, Pest, [1820.] febr. 17., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 822 (Kerényi Ferenc fordítása).

105 Kisfaludy Gaal Györgynek, Pest, [1820.] febr. 29., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 825 (Kerényi Ferenc fordítása).

106 Kókay György, *A könyvkereskedelem Magyarországon* (Budapest: Balassi Kiadó, 1997), 95.

107 „Kisfaludy Károly is olvasta Kulcsár kifakadását, de benne nem keserű panaszt kél nyomában, hanem egy termékeny eszme." Bánóczi, *Kisfaludy…*, 2:12. „Kultsár ébresztője célbatalált, felélesztette az érdeklődés lángját. Kisfaludy a cikk hatása alatt határozta el végleg, hogy hozzákezd az almanachhoz." Fenyő István, *Az Aurora: Egy irodalmi zsebkönyv életrajza* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1955), 22. „Februárban elkezdett foglalkozni (Kultsár István cikkének hatására) egy magyar zsebkönyv kiadásának gondolatával." Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 894. A közelmúltban napvilágot látott az *Aurora* kritikai kiadása, amely számot vet az alapítás körülményeivel is: Bodrogi Ferenc Máté, „Számvetés az *Aurora. Hazai Almanach* örökségével", in *Első folyóirataink: Aurora V.: Jegyzetek 1822–1837*, szerk. Bodrogi Ferenc Máté, Csokonai könyvtár: Források (Régi kortársaink) 22, 6–48 (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2024). Bodrogi Ferenc Máté ezt követően megjelent monográfiájában, amelyben Kisfaludy és Bajza zsebkönyvét a *politeness*-diskurzus felől értelmezi, szintén részletesen foglalkozik a kérdéssel: Bodrogi Ferenc Máté, *Az Aurora és a nemzet csinosodása: A haza és haladás az Aurora Hazai Almanach költői zsebkönyveiben* (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2025).

gére, méghozzá bécsi mintára.[108] Azonban a cikk és a nem sokkal később írott levél nem bizonyítja, hogy Kisfaludy Kultsár cikkéből vette az *Aurora* ötletét. Előfordulhatott egyrészt, hogy Kultsártól már a cikk megjelenése előtt is értesült annak tartalmáról, elvégre Kultsár házában több pesti literátorral együtt Kisfaludy Károly is állandó vendég volt,[109] másrészt akár Kisfaludy buzdítására is írhatta Kultsár a cikket. A későbbi szakmunkáktól eltérően Toldy Ferenc Kisfaludy-életrajza Kisfaludy saját ötletének tartotta az *Aurora* megalapítását, s Kultsárról szót sem ejtett benne,[110] valamint ehhez hasonló képet őriz az élete utolsó évében, 1875-ben felolvasott előadása, amely szerint Kisfaludy indítványozta az *Aurora* alapítását, igaz, azt főként Kultsár házánál hozták tető alá.[111] Elképzelhető, hogy Toldy Kisfaludy szerepének kiemelése érdekében igyekezett Kultsár István kezdeményezését háttérbe szorítani, de az is lehetséges, hogy első életrajza megírása idején nem volt tudomása még a cikkről, ahogy az sem kizárt, hogy valóban úgy tudta – talán épp Kisfaludytól, s talán tévesen –, hogy Kisfaludy egymaga találta ki az *Aurora* tervét; ráadásul ekkor mind Kultsár, mind Kisfaludy már halottak voltak.

Bárhogy is volt, Kisfaludy bevonta Gaalt, ám terve, hogy 1821-re megjelentesse az *Aurorát*, nem járt sikerrel. 1820 nyarán némi csüggedtséggel számolt be Gaalnak a kötet állapotáról: „Az almanach hamarosan jelentve lesz, és a 21-es évre nehezen lesz belőle valami. Sok anyagot beküldtek nekem, de kevés jót."[112] A bécsi literátor nyugtatta Kisfaludyt, hogy ne csüggedjen emiatt, hiszen Horatius is megírta: „Carmen reprehendite, quod non / Multa dies et multa litura coercuit."[113] Bede Anna találó fordításában: „[D]objátok el azt a művet, amit nem dolgoztak jól ki[!]"[114] Nem baj tehát, ha az almanach megjelenése csúszik is egy évet, a lényeg, hogy minőségi művekkel töltsék meg. Ez jellemző volt Kisfaludy szerkesztői működésére: ahogy már itt is válogatott, úgy a későbbiekben is megrostálta a beérkező műveket, akár saját barátait is visszautasította, ha nem tartotta megfelelőnek az általuk beküldött szövegeket.[115]

Gaal az almanachban való tevékeny részvételt szerénykedve utasította vissza, hiszen bevallása szerint nem tudott eléggé magyarul ahhoz, hogy műveket küldhessen egy magyar irodalmi almanach számára, ám egyéb módon igyekezett Kisfaludy segítségére sietni: „Ha itt lenne csak néhány napig Bécsben, akkor felhívhatnám a figyelmét néhány dologra, amelyről Pesten még csak nem is álmodnak, és amely az Ön almanachja számára a külső kialakítását illetően nagyon jól jönne."[116] Gaal nem volt biztos

108 N. n., „Magyar és Erdély-Ország", *Hazai 's Külföldi Tudósítások*, 1. félév, 4. sz. (1820): 25–26.

109 Toldy Ferenc, „Irodalmi társas köreink emlékezete: Bessenyeitől Kisfaludy Károly köréig", *A Kisfaludy-Társaság Évlapja*, új folyam, 10 (1874–1875): 209–230, 214.

110 Toldy, *Kisfaludy…*, 32.

111 Toldy, „Irodalmi társas…", 216.

112 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, Pest, [1820.] június 11., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:315.

113 Gaal Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1820. jún. 20., in Komáromy, „Gaal György…", 344.

114 Quintus Horatius Flaccus, *Összes művei*, ford. Bede Anna (Budapest: Európa Kiadó, 1989), 337.

115 Erről bővebben lásd Toldy Ferenc levele Bajza Józsefnek, Pest, 1824. április 29., in Bajza és Toldy, *Levelezése*, 129.

116 Gaal György levele Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1820. március 9., in Komáromy, „Gaal György…", 232.

abban, hogy teljesen jó ötlet-e a nádornak ajánlani az almanachot, hisz bár a gesztus helyénvalónak tűnt, kérdésesnek tartotta, hogy a nádor beleegyezésén kívül mást is adna-e az almanach sikeréhez.[117] Kisfaludy ezt a felvetést megfontolta, hiszen az *Aurora* ajánlását végül valóban nem neki, hanem a császárnénak adták.[118] A változtatás összefügghetett azzal, hogy miként a német almanachoknál szokás volt, úgy az *Aurorá*nál is a szépnemet jelölték meg célközönségként. Kisfaludy még a tartalmi kérdések tekintetében is számított Gaal ítéletére, a levelekben olvashatjuk, hogy egészen részletekbe menően tájékoztatta őt az első évfolyam összeállításáról,[119] és arra is találunk utalást, hogy meg is fogadta a bécsi literátor tanácsait.[120]

Az *Aurora* sikerének egyik pillérét a minőségi illusztrációk adták (miként a mintául szolgáló német almanachokban is fontos volt ez), Kisfaludy Károly képzőművészeti tehetsége megnyilvánult a képszerkesztői tevékenységében is, nagy műgonddal tervezte meg minden évfolyam képanyagát, ahogy arra már Vayerné Zibolen Ágnes is felhívta a figyelmet.[121] Gaal ezen a téren is a segítségére volt, legalábbis ami a közvetítést illeti. Az *Aurora* metszeteinek elkészítése kapcsán felmerült a bécsi rézmetsző, Josef Kovacs neve,[122] akiről Gaal utóbb azt nyilatkozta, hogy igen olcsón dolgozik, és minden tekintetben jobb, mint Johann Nepomuk Passini (egy másik ismert bécsi rézmetsző).[123] Kisfaludy megnézte Kovács munkáit, és megállapította, hogy valóban ügyesebb.[124] Gaal még 1820 decemberében is közvetített Kisfaludy és Kovács között,[125] az első *Aurorá*nak azonban mégsem ő metszette a képeit, a császárné arcképét a bécsi mester, Blasius Höfel készítette,[126] aki már korábban is metszett hasonló portrét őfelségéről, a többi illusztrációt pedig a pesti rézmetsző, Blaschke János alkotta meg Johann Martin Schärmer és G. M. Petrich rajzai nyomán. Blaschkéval Kisfaludy személyesen is tarthatta a kapcsolatot, ez gördülékenyebb munkát tett lehetővé, nem mellesleg a pesti mester minden bizonnyal olcsóbban dolgozott, mint bécsi kollégái. Az *Aurora* metszeteinek számát az épp rendelkezésre álló anyagi fedezet is befolyásolta.[127] Josef Kovacs sem tűnt el teljesen, ami a magyar almanachirodalmat illeti, az 1823. évi *Hébé*ben például saját és Perger Zsig-

117 Uo.

118 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, [Pest], 1820. december 15., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:332.

119 Uo., 6:333.

120 Gaal György levele Kisfaludy Károlynak, 1820. december 23., in Komáromy, „Gaal György…", 456.

121 Vayerné Zibolen Ágnes, *Kisfaludy Károly: A művészeti romantika kezdetei Magyarországon*, Művészettörténeti füzetek 5 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973), 28.

122 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, 1820. április 11., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:308.

123 Gaal György levele Kisfaludy Károlynak, 1820. április 21., in Komáromy, „Gaal György…", 335.

124 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, 1820. április 30., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:311.

125 Gaal Kisfaludy Károlynak, 1820. dec. 23., in Komáromy, „Gaal György…", 308.

126 Kisfaludy Kazinczynak arról írt, hogy Friedrich John készíti majd a császárnő képét, az a rézmetsző, aki Kazinczy portréját is elkészítette. Kisfaludy Károly Kazinczy Ferencznek, Pest, 1820. december 28., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:395.

127 Vayerné Zibolen, *Kisfaludy Károly…*, 28.

mond rajza után készített rézmetszeteivel (*Szent László, a' magyarok' Mózese* és *Zemplényi Vitézek' emléke*) szerepelt.[128]

Igaz Sámuel bécsi magyar almanachjához, a *Hébe*hez Gaalnak is volt némi kötődése. Kisfaludy 1820 decemberében írta meg, hogy megtudta, Bécsben szintén egy magyar irodalmi almanach kiadását tervezik, amelyhez neki is köze van.[129] Ez pedig létével az egész vállalkozást veszélyeztette, legalábbis Kisfaludy egészen biztosan így érezte, ez kitűnik egy Kazinczynak írott leveléből: „nyilván látom, hogy egyikünknek veszteni kell – ismered hazánkat: két zsebkönyvre nem nőtt fel."[130] Azonban míg Kazinczy lényegében Igaz mellé állt,[131] sőt, első leveléhez képest egészen más hangnemet ütött meg Kisfaludyval (tegezésről magázásra váltott) az *Aurora* kapcsán küldött felkérésre,[132] Gaal válaszlevelében röviden leírta, miként irányították hozzá Igaz Sámuelt, s hogy ő egyáltalán nem köteleződött el mellette, egy művét sem adta oda, csak abba ment bele, hogy esetleg átdolgozzák valamely írását; s egyébként is nyugtatta Kisfaludyt, hogy nincs honfitársai közt jobb barátja, kit inkább szeretne, mint őt.[133] S valóban, a későbbiekben is legjobb tudása szerint segítette Kisfaludyt. Mikor 1821-ben kinyomtatták az *Aurora* első példányait, Kisfaludy 50 darabot küldött neki, hogy azok köttetését Bécsben intéztesse el.[134] Ne feledjük, hogy ekkoriban Bécs volt az egyik legjelentősebb magyar kulturális központ, így reménybeli vásárlóközönsége is volt az almanachnak. Gaal természetesen később is tevékeny segítője volt Kisfaludynak, a következő évi *Aurora* két tájképének (*Körmöcz* és *Szklabina*) kimetszetéséért is ő járt közben Friedrich Loosnál.[135]

Noha a későbbi évekből kevesebb levél maradt fenn, egyáltalán nem szűnt meg közöttük a kapcsolat. Ezt bizonyítja, hogy végül Gaalt is sikerült rávenni az *Aurorá*ban való publikálásra. *A régi szokás megmarad (Perza rege)* az 1829. évi *Aurorá*ban jelent meg, ezúttal felcserélt szerepekkel: az orientalista mű szerzője Gaal György, a fordítója pedig – teljes névtelenségbe burkolózva – Kisfaludy Károly volt.[136]

---

128 Igaz Sámuel, szerk., *Hébe* (Pest: Müller József, 1823).

129 Kisfaludy Gaal Györgynek, [Pest], 1820. dec. 15., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:331.

130 Kisfaludy Károly levele Kazinczy Ferencnek, 1821. május 13., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:397.

131 Ezt maga Kisfaludy is egészen biztosan így élte meg, ez kitűnik utolsó (fennmaradt) Kazinczynak írott leveléből: Kisfaludy Károly levele Kazinczy Ferencnek, 1823. január 10., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:399–401.

132 Erről bővebben: Boldog-Bernád István, „Levelek tükrében: Kisfaludy Károly és Szemere Pál kapcsolata az 1820-as években", in Boldog-Bernád István, *A 19. század elejének irodalmi kapcsolatrendszere Magyarországon: Kisfaludy Károly levelezése*, doktori disszertáció, 141–155 (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2020), 141–143, doi:10.15476/ELTE.2020.168.

133 Gaal György levele Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1820. december 20., in Komáromy, „Gaal György…", 456–457.

134 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, [Pest], 1821. november 22., in Kisfaludy, *Válogatott művei* (1983), 832.

135 Kisfaludy Károly levele Gaal Györgynek, [Pest], 1822. április 29., in Kisfaludy, *Minden munkái* (1893), 6:367.

136 Fenyő, *Az Aurora…*, 79.

Levelezésük utolsó ismert darabját 1830. október 1-én keltezte Gaal. Ebben régóta hallgató barátját arra kérte, tudósítsa Toldy Ferencről, aki Párizsba küldött levelére nem válaszolt, s a hazaútja során sem látogatta meg őt Bécsben, ahogy ígérte korábban.[138] Gaal bizonyosan nem tudta, hogy Kisfaludy Károly ekkor már a halálos ágyán feküdt. Egy ideje tartó hallgatását azzal indokolta, hogy a levélírás nem tartozik „legerősebb szenvedélyei közé", de reményét fejezte ki, hogy hamarosan hogylétéről és munkásságáról is beszámol majd.[139]

Kisfaludynak lett is volna miről beszámolnia, hiszen jelentős időszak volt ez az életében, amely egészen új távlatokkal kecsegtetett pályáján. Szeptember 11-én érkezett meg a Helytartótanács engedélye az új politikai lapja, a *Jelenkor* kiadására,[140] november 17-én pedig az a megtiszteltetés érte, hogy Pozsonyban, a Tudományos Akadémia alakuló ülésén, a nyelvtudományi osztály helybeli első rendes tagjává választották. Súlyosbodó betegsége és halála azonban minden számítását keresztülhúzta. A szintén az elsők közt akadémikussá választott Toldy Ferenc költői leírása szerint „sorvasztó láza által végkép kimerítve, megfúlási kínok közt november 21. negyvenkét éves korában, ép azon perczben adta ki lelkét, melyben barátai az akadémiai választásoknak hírét vették".[141] Így hunyt el az első akadémikus.

Kultusza építéséhez a fiatal barát, Toldy Ferenc szinte már azonnal hozzákezdett: gipszlenyomatot[142] készíttetett arcáról, hogy ez alapján fessék meg hiányzó portréját,[143] kiadatta műveit, köztük a be nem fejezett *Csák Mátét*, melynek szövegét – ahogy arra Fülöp Dorottya rávilágított – „saját kultuszképző igényei alapján újraírta",[144] és ehhez szorosan kapcsolódva megírta az első átfogó tanulmányt életéről és munkásságáról.[145] Hogy Kazinczy ebben nagyobb szerepet kapott, mint bárki más, annak is köszönhető, hogy Toldy számára a Kisfaludy körével (különösen Bajzával) való intenzív személyes kapcsolat mellett a másik legjelentősebb kötődése Kazinczy Ferenchez fűzte, aki Dávidházi Péter szavaival élve „szellemi apa" volt számára.[146] Másrészt Kazinczy valóban a korszak legjelentősebb alakjai közé tartozik, az első akadémikusok között volt ő is, így szerepét ez szintén még inkább felértékelte a Toldy által fokozatosan megalko-

137 Gaal György levele Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1830. október 1., in Komáromy, „Gaal György…", 468.

138 Uo.

139 Uo.

140 Bánóczi, *Kisfaludy…*, 2:378.

141 Kisfaludy, *Minden munkái* (1859), 1:22.

142 Ez a mai napig megtekinthető a Tudományos Akadémián: Kisfaludy Károly halotti maszkja, MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Tárgyak 3.

143 Toldy Ferenc Kazinczy Ferencnek, Pest, 1830. november 26., in Kazinczy, *Levelezése*, 21:411 (5240. levél).

144 Fülöp Dorottya, „Csák Máté újra megszólal: Fikció és valóság viszonya Kisfaludy Károly utolsó drámájában", *Irodalomismeret* 30, 2. sz. (2019): 50–73.

145 A Kisfaludy halálát követő kultuszépítő lépésekről bővebben: Boldog-Bernád, „Kisfaludy Károly…", 25–30.

146 Dávidházi Péter, *Egy nemzeti tudomány születése: Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Irodalomtudomány és kritika (Budapest: Akadémiai Kiadó–Universitas Kiadó, 2004), 228–243.

tott nagy irodalomtörténeti narratívában, mely Kisfaludy barátainak és harcostársainak (azaz önmaguknak) az irodalmi intézmények vezető szerepét illető elfoglalásának utólagos legitimációját adta meg.

Ez azonban elfedte azt, hogy Kisfaludy Károly kapcsolatrendszere lényegesen sokrétűbb volt, s bármily fontos is legyen Kazinczy a magyar irodalomban, Kisfaludy kapcsolatrendszerében valójában nem volt központi szereplő. Ellenben Gaal György, a bécsi könyvtáros nagyon is aktív és nagy hatású személye volt ennek a hálózatnak, főként az első években, amikor mind Kisfaludy írásművészetére, mind szerkesztői tevékenységére hatást gyakorolt. A levelezés nemcsak arra mutat rá, hogy főleg az 1820-as évek legelején, mielőtt még kialakult volna az az erős és aktív szellemi közeg Kisfaludy körül Pesten, milyen nagy hatással volt rá Gaal; hanem annak a hiányát is megmutatja, hogy milyen kapcsolat nem jött létre sohasem Kazinczy és Kisfaludy között.